

Kutatni, kutatni, kutatni

Mindazt ami százegy évvel ezelőtt megesett és azóta is történik – Hogyan jutottunk el eddig? – Hogyan tovább?

1. Bevezető

Sokszor megálltam írás közben azt mérlegelve, szabad-e ilyen visszatekintést most papírra vetni, amikor úgy áll a helyzet, hogy kimondhatjuk: soha a magyar–szerb viszony nem volt ilyen jó, mint most. Azután meg az jut eszembe: ne tegyem meg, hogy nem írom meg azt, ami szilárd meggyőződésem. Azt például, hogy ne fejtsem ki, miért nem jó elvetni a Makovecz-torony fölépítésének kezdeményezését Újvidéken, föláldozva a szerb-magyar barátság oltárán

Írásom a 2019-ben tartott tanácskozáson elhangzott előadásomra alapozódik, melynek témája így foglalható össze: Gondoltok az 1944-1945-ben lezajlott véres események hetvenedik évfordulóján. Számba vettem azonban azóta történt eseményt és újabb ismereteket.

2. Megjegyzések a trianoni békeszerződésről

Tisztában vagyok azzal, hogy az első világháborút követő kíméletlen magyarellenesség zömének, amely ránk zúdult, a békeszerződés képezi a jogalapját. Nem azt állítom természetesen, hogy például akár a második világháborút követő fölvidéki kitelepítésekről szóló benesi rendelet hivatkozik erre a békeszerződésre, vagy esetleg a titói Jugoszláviában, a valamivel korábban lezajlott, az ország magyarjainak megritkítását, móresre tanítását célzó tömegirtás elrendelői említenék, hogy a győztes Tito azt tehet a vesztes magyarokkal amit akar, azonban e szerződés lényege valójában azon ősi igazság megvalósulása, amely így szól: *Vae victis*. Vagy kissé hosszabban kifejezve magyarul: A történelmet a győztesek írják. Mindkét kifejezés tartalmazza azt is, hogy az igazságot is a győztesek szolgáltatják. Másként hogyan történhetett volna meg az, ami történt, vagyis, hogy kirobban a második világháború?

* Matuska Márton, nyugalmozott újságíró, publicista, Újvidék

Ezt olvassuk ugyanis a Trianoni Békeszerződés I. RÉSZ jelölésű szövegében

„A Magas Szerződő Felek

avégből, hogy a nemzetek együttműködését előmozdítsák és a nemzetközi békét s biztonságot megvalósítsák, még pedig:

(...)

azzal, hogy a szervezett népeknek (a Nemzetek Szövetségének Egyeségokmányáról van szó, vagyis azokra az államokra vonatkozik a kifejezés, amelyek ezt az okmányt aláírták) egymásközi érintkezésében az igazság uralmát és mindennemű szerződéses kötelezettségnek lelkiismeretes tiszteletbentartását biztosítják,

megalapították a Nemzetek Szövetségének alább következő Egyeségokmányát.”

Keletkezett pedig ez a szinte örök békét vizionáló Egyeségokmány 1920. június 4-én, hiszen a békeszerződésünk részét képezi.

Tizenkilenc évre rá, 1939. augusztusában Ribbentrop, a náci Németország külügyminisztere és kollégája, Molotov, a kommunista Szovjetunióé, egymás között testvériesen felosztották a köztük fekvő Lengyelországot. A világbéke fölött örökdő Nemzetek Szövetségének tagállamai nem akadályozták meg. Sőt, hamarosan szövetséget kötöttek az egyik agresszorral, a Szovjetunióval, mert Hitler mindannyiukat fenyegette már. Nem is csupán fenyegette. És – a hivatalos történelemírás szerint – ez váltotta ki a második világháborút. A harcok véget értével természetesen ismét sor került az újabb „igazságos” felelősségre vonásra. Nürnbergben, ahol az egyik, a főntebb megjelölt agresszor képviselőit, jogászait – Roman Rudenko szovjet főügyészt és Iona Nyikicsenko bírót – az igazságkiosztók között találjuk. A másikat a vádlottak padján láthatta az odafigyelő világ. De ugyanaz a világ ennél is többet láthatott már korábban. A győztes Nyugat egyik fölhatalmazott képviselője, Winston Churchill ugyanis 1944. október 9-én Moszkvában, a világbéke megőrzéséről tárgyalva Sztálinnal, a tárgyalás sikere érdekében egy étlapra vagy szalvétapapírra írva ajánlatot tett, mely szerint az 1939-ben a Lengyelország mintegy felét – a keletit – bekebelező Szovjetunió hatáskörébe kerülhetnek a kelet-európai államok. A Szovjetunió utódállamának, az egyre nagyobb hatalmú Oroszországnak a vezetője, Putyin elnök véleménye szerint azonban a háború nem is úgy kezdődött, ahogyan főntebb jeleztük, hanem azt kizárólag nyugati államok váltották ki. Putyin elnök szerint az így történt. Egy évvel azelőtt, hogy a hitleri Németország és a sztálini Szovjetunió megtámadták és egymás között föl-

osztotta a békés Lengyelországot, Olaszország, Nagy-Britannia és Franciaország odaajándékozta Németországnak Csehország azon határ menti területét, amely Németország felé esett. Ez volt az igazi casus belli.¹

Hát ilyen bonyolult ez a világ. Vagy ilyen egyszerű.

Csodálkozunk, hogy nem tudunk könnyen eligazodni benne?

Nem ez a baj. Nem szabad gyöngének lenni. Kicsiként sem. Főleg úgy nem!

3. Mi bajunk a szerződéssel?

Igen megörültem, és meg is hatódtam, Pétér László barátom néhány legutóbbi nekem címzett levelének, közöttük azoknak, amelyekben a *Hörnnyóvéték*² című írásait küldte, s amelyeket később a Magyar Szó 2021. április 17-18-i mellékletében lehetett olvasni az ő tollából *Hörnnyóvéték utószó* címen

Ez utóbbi számban jelent meg Pomozi Péter *Huszárkard és marhavagon*³ című írása is, amely nagyon illett Pétér témája mellé, hiszen ennek tartalma a Délvidéken lezajlott magyarirtással, pontosabban a Délvidékre telepített székelyek ritkításával foglalkozik, Pomozi pedig, a nem sokkal később lezajlott csehszlovákiai, ugyancsak a magyarok elleni történéssel, a kitelepítéssel. Valójában mindkét esemény annak az eseménynek a százegyedik évfordulójával van összefüggésben, amelyre 2021-ben emlékeztünk, persze nem ünnepelve, hiszen ekkor csonkították meg az egykori Magyar Királyságot büntetésül, hogy „kirobbantotta az első világháborút”, amint ezt a békeszerződés szövegében olvashatjuk. A két esemény tehát szorosan összefügg egymással. Nem véletlenül vallja sok bölcs történész, hogy a XX. század első felében nem két világháború sújtotta a világot, hanem csupán egy, de volt közben egy körülbelül két évtizedig tartó fegyverszünet.

Azt az állítást, hogy Magyarország miatt kezdődött az elsőnek mondott világháború így fogalmazták meg Trianonban a szerződés szövegezői. Előre elnézést kell kérni az olvasótól a különösen kacifántos fogalmazásért, de ilyen a szöveg. Tehát:

¹ SCHMIDT M.: *Országból hazát*, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest 2020, 17. o. 3. sz. lábjegyzet.

² PÉTER L.: *Hörnnyóvéték, Magyarországon, 2021*

³ POMOZI P.: *Huszárkard és marhavagon, Magyarországon, 2021*

„[...] tekintettel arra, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak szintén óhajtják, hogy szilárd, igazságos és tartós béke lépjen annak a háborúnak a helyébe, amely háborúba, közvetlenül vagy közvetve, Ausztria-Magyarország ellen, többen közülük egymás után sodródtak bele, s amely háború Ausztria-Magyarország volt császári és királyi Kormányának 1914. évi július hó 28-án Szerbiához intézett hadüzenetével és az Ausztria Magyarországgal szövetséges Németországnak ellenségeskedésével kezdődött...”

Kevesen tudják ma már értelmezni a szöveget. Már maga az a körülmény is zavaró, hogy az első négy és fél oldal szövege egyetlen mondatból áll. Ember, sőt nemzetközi jogász legyen a talpán, aki szét tudja válogatni az elemeit tagmondatokra. Néhol ugyan nagy kezdőbetűvel indul a szöveg, de előtte nem volt pont, hanem vessző, vagy pontos vessző, de néhol nem található előtte semmilyen írásjel. Talán mégis jobb az egyáltalán nem hivatalos, de fentebb már említett *kacifántos* minősítés. Ennyi év után a szakértőkön kívül mindenki más számára meg kell magyarázni, mit jelent az, hogy *Szövetséges és Társult Hatalmak*, még inkább azt, miféle hatalmak tartoztak közéjük. Legkevésbé pedig azt nem tudjuk már, miért kerültek a győzteseknek minősített államok közé, illetve azon államok sorába, amelyek nevüket adták a Magyar Királyság szétdarabolásához. Olvasóink között igen kevesen lehetnek, akiknek módjuk volt rá, és éltek is az alkalommal, hogy elolvassák ezen államok névsorát. Ezért iktatom ide a nevüket és magyarázom e csoport szerkezetét. Két államcsoportból áll ugyanis. Mindegyiket a szerződés magyar fordításában található alakban idézem. Az első csoport: Északamerikai Egyesült Államok, Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország, Japán. Ezek „*Társult Főhatalmak*”-nak nevezetnek a szerződés szövegében. A második csoport: Belgium, Kína, Kuba, Görögország, Nikaragua, Panama, Lengyelország, Portugália, Románia, Szerb-Horvát-Szlovén Állam, Sziám, Cseh-Szlovákia, „*amelyek a fentebb megnevezett Főhatalmakkal együtt a Szövetséges és Társult Hatalmakat alkotják.*” Az általunk sokat emlegetett trianoni békeszerződést tehát – saját megfogalmazásom szerint – a szerződésben olvasható öt akkori nagyhatalom, valamint tizenkét egyéb állam kötötte Magyarországgal. Mai ésszel nehéz fölfogni, miért nem minősült akkoriban Kína nagyhatalomnak, mint ahogyan az is, miért került a Közép-Amerikában fekvő Panama és Nikaragua (mai írásmód szerint: Nicaragua. – M.M. megj.), valamint a Dél-Kelet Ázsiában lévő Sziám (mai nevén Thaiföld) a Magyarországgal kötött békeszerződést aláíró államok közé, de hát

tudjuk, hogy a világtörténelem során volt gyarmatosítás is, világuralomra törő nagy, és kisebb hatalmak is, szuverének és szuverénebbek. Ezt a kort azonban nem illett és ma sem illik úgy tekinteni, mintha a gyarmattartók kirabolták volna gyarmataikat, hanem ők csupán az európai kultúrát terjesztették a primitív népek között.

4. Apró lépésekben

Visszatérve a Magyar Szó említett számára, amelynek ugyanazon oldalán, amelyen Péter László írása mellett olvasható Pomozi Péteré és Rudolf Lászlóé is, amelyek ugyan csupán epizódok a szóban forgó minket ért teljes történetben, két fontos dolgot mégis megállapíthatunk. Az első, hogy ha összefogunk és kitartóan dolgozunk, akkor munkánknak megkapjuk az eredményét. Például láthatjuk, a három írás valójában ugyanarról szól. Nevezetesen arról, hogyan bánnak el az erős és a győztes hatalmak a vesztesekkel és a gyengékkel. Pomozi a családjá példáján szemlélteti, hogy a demokratikus Csehszlovákiában az egyik vezető politikus kezdeményezésére az ország magyar és német állampolgáiraival azt tehetnek, amit csak akarnak. És gátlástalanul tettek is. Maradjunk a magyaroknál. Irthatták őket. Megfoszthatták őket jogaiktól, állampolgárságuktól, ingó és ingatlan vagyonuktól. Haláltáborba zárhatták őket. Széttelepíthették őket. Tették ezt azon a jogon, hogy akik ezt tették, azok a második világháborúból győztesként kerültek ki. Valójában a győztes nagyhatalmak győztesse minősítettek országokat. Csehszlovákiát annak ellenére, hogy fele ugyanolyan Hitler-pártiként fejezte be a háborút, mint bármely más, amelyet quislingista-ként tartottak számon a harcok tartama idején. A másik következtetésből értjük meg, hogy micsoda apró és kitartó munka kellett ahhoz, hogy milyen világra szóló nagy, és kisebb, néha – a világrengetők mellett – csupán egészen aprónak tűnő események zajlottak le, amelyek azonban esetleg emberek haláláról szólnak. Több tucatéről, százakéről, ezrekéről. A székelyek negyvenkét emberével történtek rajtunk kívül kinek lehet fontos? Hiszen ennyi személy kinek számít soknak a hatalmas, minden bizonnyal több tízezerre tehető áldozat száma mellett. Nekünk ez azért fontos, mert – pontos, hivatalos adatok híján – ilyen kisebb csoportok lélekszámának azonosításával tudjuk megállapítani a sok-sok ezer délvidéki áldozat minél pontosabb számát, és összeállítani névsorukat. Olyan fontos ez, hogy majdan, föltehetőleg nem is sokára ki fogjuk cserélni a szabadkai emléktáblán tévesen szereplő székely neveket a helyes névsorral.

Kóka Rozália népdalénekes, Rudolf László családfakutató és Péter László festőművész – szakmájukat tekintve egymástól igen távol álló – kitartó kutató munkájának köszönhetően. Az ő összefogásuk kellett ahhoz, hogy egy kicsi, de mégis lényeges dolog tisztázódjon.

A lapnak az említett oldalán található három írásból világosan érthetővé válik, hogy ami Jugoszláviában és Csehszlovákiában történt az lényegében csakugyan egyenértékű, hiszen mindkét államban a lakosság többségét képező nemzetek a magyar kisebbség megregulázására törekedtek bármi áron is. Jugoszláviában a kisebbségek tömeges irtásával, Csehszlovákiában inkább szellemi megtörésével és földönfutóvá tevésével.

Mindkét eseményt sokak segítségével sikerült úgy-ahogy földeríteni. A Stószai Remete néven emlegetett Fábri Zoltán első próbálkozására alapozódhatott a kezdeti kutatás Csehszlovákiában. Személyéről ugyan sokan elítélően vélekednek baloldalisága miatt, kétségtelen azonban, hogy a csehszlovákiai magyarok háború utáni súlyos zaklatását ő tette szóvá már 1946-ban az ország magyar és nem magyar értelmiségének címzett levelében. Azután részletesen foglalkozott vele *A vádlott megszólal* című, 1992-ben megjelent könyvében. Időközben Janics Kálmán orvos, író 1979-ben szintén leírta a csehszlovákiai magyarok széttelepítését.⁴ Az állam – mondhatnánk: természetesen – üldözte Janicsot, zaklatta, börtönbe zárta. A magyarokat ért sérelem azonban napvilágra került, s az újabb kutatásoknak köszönhetően azóta már igen világos képet alkothatunk arról, mi történt a háború után a „demokratikus” Csehszlovákia magyar kisebbségével.

Hosszú évtizedek folyamán hasonló bonyodalmak közepette szerzett tudomást a világ arról, hogy a „fölszabadításunk” hónapjaiban mi történt velünk délvidéki magyarokkal Tito Jugoszláviájában. A magyar állam, még a Királyság ideje végén tudomást szerzett a vérengzés első eseteiről, akkor azonban Magyarország létezése forgott veszélyben, arra kellett vigyázni. Foglalkozott azonban vele Mindszenty bíboros prímás a leveleiben. Nincsenek konkrét értesüléseim arról, vajon milyen tájékoztatás jutott el a Vatikánhoz, személyesen XII. Pius pápához, ám kétségtelen, hogy értesült legalább a papjaink tömeges likvidálásáról. Illés Gyula naplójában is találni adatokat az eseményekről. Tudomásom szerint nyilvánosan legelőször az USA-ban élő két magyar emigráns írt

⁴ JANICS K.: *A hontalanság évei*, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, München, 1979.

róla. Szigethy György 1956-ban jelentette meg *Szemtanúja voltam Tito délvidéki vérengzésének* című könyvét. A másik szerző Homonnay Elemér volt. Ő 1957-ben jelentette meg angol nyelven *Atrocities Committed by Tito's Partisans in Occupied Southern Hungary*⁵ címen. (Szabad fordításban: Tito kommunista partizánjai által elkövetett atrocitások Magyarország megszállt Délvidékén.) Mindkettő kiadója a Katolikus Magyarok Vasárnapja, Cleveland, Ohio állam. (Nyilván nem véletlen, hogy mind a csehszlovákiai mind pedig a jugoszláviai eseményeket is egyházi kiadó vállalta.) Ezt követően 1968-ban Burány Nándor, a Magyar Szó újságírója *Összeroppanás* címen írt egy kisregényt a szülővárosában, Zentán lefolyt vérengzésről. A Forum ki is adta, ám forgalomba nem került, mert betiltották. Burány ugyanis meg volt győződve, hogy mindazért a gonoszságért, ami Jugoszláviában velünk, – de egyéb nemzetekkel is, mondhatjuk ezt is: minden nemzettel – történt a háború végén, és zajlott egy ideig tovább is, valamivel enyhébb formában elsősorban Aleksandar Ranković a felelős. Nem Burány volt az egyetlen, aki így gondolta. Érdemes ezzel kissé részletesebben foglalkozni, ugyanis van ebben a vélekedésben igazság is, de túlzás is. A legfőbb felelős ugyanis mégiscsak maga Tito.

5. Ki a felelős?

Ranković az egyik leghívebb Tito-párti vezető személyisége volt az országnak. Annyira hű, hogy egy ideig még bukása után is az maradt. Tito helyetteseként abszolúte érinthetetlen, akárcsak maga Tito. Bukása akkor érte, amikor hatalma csúcán állt, legfőbb vádlója pedig maga a főnöke volt. Szerény véleményem szerint az volt vele a legnagyobb baj, hogy túl sokat, szinte mindent tudott Titóról. Emiatt lett bukásra ítélve. Járhatott volna rosszabbul is, mint sok más, hogy ne soroljuk, ki mindeki.

1966-ban zajlott le a Brioni Plénum néven emlegetett esemény. A Brioni-szigetekhez tartozó Vanda szigeten, Tito állandó luxus üdülőhelyén összeült a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Bizottságának a teljes ülése. Ezt követően Ranković eltűnt a közéletből az 1983-ban bekövetkezett haláláig. Még a halála utáni időben is néhány évre. Örülhetett, hogy nem magából az életből. A plénum lezajlása idején

⁵ HOMONNAY E.: *Atrocities Committed by Tito's Partisans in Occupied Southern Hungary*, Cleveland, Ohio, 1957

Burány Nándor volt a Magyar Szó belgrádi tudósítója, majdnem mondhatni, ő első kézből értesült a bukásról. Nem tudok utána nézni, vajon ott volt-e a magán a plénumon, de amit erről a történelmi eseményről levont annak lényege az volt, hogy ettől az időtől kezdve már írni lehet a gonoszságokról, amelyek minket, jugoszláviai magyarokat különösen érintett. A németek sorsával itt nem tudok foglalkozni. Burány ekkor írta meg az *Összeroppanást*. Ma már határozottan tudjuk, hogy a volt teljhatalmú, belügyekért felelős Ranković csakugyan felelős sok mindennért, ami belügyminisztersége kezdetétől bukásáig történt, ám a fő felelős, pontosabban fő bűnös maga Tito, éppen emiatt a magyarok – és természetesen a más nemzetek ellen – elkövetett vérengzés továbbra is tabu maradt, s a tilalom megszegése súlyos következményekkel járt. Bele is bukott Fajka Nándor zentai községi párttitkár, mert nem volt hajlandó Burányt megbuktatni. A titok lakatja azonban tovább lazult. Burány könyvének több példányát a Forum nyomdászai kilopták az épületből, sokaknak jutott belőle, nekem is kettő.

Illés Sándor temerini születésű, budapesti újságíró volt a következő, aki tollára tűzte a témát. Ő is úgymond regényt írt, szintén a szülőfalujában történekről *Sirató* címen, amely a Szépirodalmi kiadásában jelent meg 1975-ben. A maga által regénynek minősített könyve csakugyan regény, de tényregény. Igen szemléletesen ábrázolja a Temerinben lezajlottakat. Ma már tudjuk, hogy a faluban közel 400 magyar halálos áldozata volt a „fölszabadításunknak”.

Újabb néhány esztendő elteltével foglalkozott Sára Sándor magyarországi filmes a székelyek megritkításával. Nemzetközi botrány ekkor is támadt, akárcsak Burány, valamint Illés könyve megjelenését követően, a lavina azonban már megállíthatatlanná vált. Az újabb, csakugyan lényegi fordulatot az hozta, hogy 1990-ben megalakult az első, magunk által létrehozott magyar politikai szervezetünk, a történelmi VMDK, és sokak megdöbbenésére és megrökönyödésére megnyitotta – szögezzük le: véglegesen – kérdést ország-világ előtt. Ez 1990 márciusában történt, a Titónál valamivel kisebb diktátor idejében. Ő csupán azért maradt kisebb vérengző, mert sokkal rövidebb ideig állt módjában. Bizonyos, hogy maga a vérengzés szóvátétele Milošević sok hívét irritálta, nyilván magát az országvezetőt is, miért nem csapott hát le a magyar szervezetre? Személyesen teljes meggyőződéssel írom, hogy ennek egyik legfőbb oka az lehetett, hogy a jugoszláviai kommunisták legtöbbje érintve érezte magát, tartott az esetleges felelősségre vonástól, ám kicsi volt az esélye, hogy ez megtörténjen. El is maradt véglegesen,

legfeljebb utólag nevezhetjük meg a sokkal vagy kevésbé kisebb vétkeket, hiszen nem valószínű, hogy találni közülük ma túlélőt. Az ügy kezelésében az lehetett a döntő az új diktátor esetében, hogy ő szeretett volna legalább akkora tekintélyt kivívni magának, mint amekkorát a tanítómestere, maga Tito erőszakolt ki magának. Ehhez azonban Titóét le kellett rombolnia, és egy olyan vád hangoztatása, elterjedése, mint a népiirtás, tömegpusztítás, amely egyébként a szerb nemzetet is érintette – gondoljunk csak a csetnikekre – ebben sokat segített. Tito keze alatt elsősorban azok a szerb patrióták, nacionalisták veszttek el tömegesen, akik ugyan esetleg tisztességes, tekintélyes, művelt szerbek voltak, de antikommunisták. Amilyen például az újvidéki születésű, szélsőjobboldali beállítottságú Svetislav Stefanović, kora legismertebb szerb irodalmára, a Srpska književna zadruha (Szerb Írószövetkezet) elnöke, akit 1944 novemberében, egy hozzá hasonló belgrádi értelmiség mintegy 250 fős csoportjával háborús bűnössé és népellenessé nyilvánítva egyszerűen halomra öltek, a nyilvánossággal azt közölvén az akkori belgrádi Politika és Borba (Политика és Борба) napilapokban közzétett közleményben, hogy bíróság ítélte őket halálra. Megemlíthetjük ilyen példának a Karlócán született, Újvidéken szolgáló Csirics Irinej (Иринеј Цирин) szerb ortodox püspök esetét. Ő ugyan élve megúsza, hogy határozottan kiállt a kommunisták és a partizánok ellen, a tetejében még elfogadta Horthytól az ajánlatot, hogy vállaljon szerepet behívott tagként a Magyar Országgyűlés Felsőházában. Neki azonban nem csupán a hazai, meg az orosz és román ortodox egyházakkal voltak hivatalos és testvéri kapcsolatai, és szerzett nagy nemzetközi tekintélyt, de még az anglikán egyházzal is tartott kapcsolatot. A világ egyházainak szervezeteiben vezető tisztségeket töltött be. Kevéssé számított a kommunisták Újvidékre érkezésétől az a tette, hogy már 1942 januárjában, Horthyval tárgyalván sérelmezte a mindössze néhány nappal korábban lezajlott első délvidéki razziát, amelynek több ezer szerb áldozata is lett. A püspök valójában véletlenül maradt életben azután, hogy 1949-ben Hódságon tartózkodván ifjúkommunista személyek kegyetlenül megverték amidőn miséről kijött a templomból. A tettesek megbízatása nyilván agyonveretésről szólt, ám ő végül túlélte, a következményeket azonban viselte az Újvidéken, ágyban, párnák közt, 71 éves korában, 1955-ben bekövetkezett haláláig. Nem kell hát csodálkoznunk, hogy a kommunista partizánok mit tettek a magyarokkal, ha ezt megtették a sok kegyes cselekedetet tanúsító szerb püspökkel.

Visszatérve a rovásunkra elkövetett vérengzésekre, illetve annak föltárási történetére leszögezhetjük, hogy a kérdés nyilvánossá tétele óta hatalmas eredményeket értünk el csakugyan, de sok-sok kutató munkájának köszönhetően. Így utólag akár úgy is tűnhet, hogy a munkát valahonnan irányították, hiszen a kutatás kiterjedt szinte az egész Jugoszlávia területére, Vajdaságon kívül elsősorban Horvátország baranyai és szlavóniai részére, de Szlovéniára és Bosznia-Hercegovinára is. Ha azonban számba vesszük, ki mindenki tett valamit a föltárás, az emlékéllítés, az áldozatok emlékének ápolása érdekében, akkor azt is nyugodtan mondhatjuk, hogy a világ magyarsága mozdult meg. A megemlékezést említve példának szólhatunk arról, hogy Ausztráliában, ahol a kommunista világ elől szökve az egész Kárpát-medencéből sok magyar személy talált menedéket, Sydneyben, a magyar házban 1993 óta emléktábla előtt szokták leróni a kegyeletet a délvidéki áldozatok előtt. Egy még meglepőbb példa Ausztráliából: a csakugyan kicsi Hervey Bay (Queensland állam, Brisbane várostól északra kb. 200 km.) öbölben a Polson Cemetery temetőnek van egy magyar parcellája, benne egy túrulmadaras, magyar hősöknek állított emlékmű. Közvetlenül mellette pedig egy kettős keresztben tábla, rajta az alábbi szöveg: *„Azoknak a délvidéki magyaroknak, akikért nem szólt a harang 1944-1945-ben. Azért kellett meghalniuk, mert magyarok voltak.”* Az emlékeztetőt a közelben élő doroszlói születésű Renic Brankóné Kistamás Katalin és családja állította 2005-ben, majd 2013-ban fölszentelte főtisztelendő Horváth László Brisbaneben szolgáló honfitársunk. El lehet képzelni, mi minden kellett ahhoz, és ki mindenki segített abban, hogy ez így legyen, bizonyítván, hogy a mindannyiunkat ért vérveszteség ügyét igenis lehet tisztázni, méltó emlékeket lehet állítani.

Sok és nagy tisztázandóink vannak. Az 1990-ben kezdett kutatás máig sok mindenre fényt derített, de alapvető dolgokat is homály fed még. Az 1942-es délvidéki első razzjáról is okkal mondható, hogy nincsen minden teljesen földerítve, pedig annak föltárásához mi magyarok is maximálisan és igen eredményesen hozzájárultunk, nem csupán a sérelmeket elszenvedő népek. Gondoljunk csupán arra, amit Cseres Tibornak köszönhetünk. Személyesen nekem sok szerb személy róta föl – néhányan igen durván, agresszívan – hogy miért a magyarokkal történetekkel foglalkozom, miért nem a szerbek és zsidók sérelmeivel. Könnyen paríroztam, mondván: Azt megtette már jóval előttem, még 1966-ban Cseres Tibor (később kilenc idegen nyelven is megjelent, az alko-

tásból színmű és film készült 1966-ban.)⁶. Mit mondjunk azonban a második razziáról, hiszen még megközelítőleg sem tudjuk, hány magyar áldozata lett. A számháborúban emlegetett adatok néhány ezertől hatvan-hetvenezerig terjednek. Akad ugyan ilyen eltérés az első razzia áldozatai száma tekintetében is, ott azonban a túlzásokat talán cáfolni sem kell, annyira képtelenek. Tudomásul kell vennünk azok létezését is, mert velük terelődik el a figyelem a valóságról. Idézek egy ilyent. Idézek egy példát.

Az interneten kaptam egy írást, a szerző nevét nem méltatom említésre, nehogy népszerűsítsem. Előbb nézzünk egy részt az eredeti szerb szöveg bevezető részéből: „...proglašenje takozvane NDH 10. aprila 1941. je mađarski namesnik Mikloš Horti protumačio kao izgovor da je Jugoslavija pravno prestala da postoji, pa je, pod lažnim izgovorom da su bački Mađari ugroženi od Srba, izdao nalog o zasedanju «južnih krajeva». Tokom svoje troipogodišnje vlasti istrebio je oko polovinu stanovnika te regije.” Magyarul, saját fordításban: ...az úgynevezett NDH (Nezavisna država Hrvatska, Független Horvát állam) 1941. április 10-i kikiáltását Horthy kormányzó úgy értelmezte, hogy Jugoszlávia jogilag megszűnt létezni, és hamis érveléssel, mely szerint a bácskai magyarokat veszélyeztetik a szerbek, parancsot adott ki a Délvidék megszállására. *Három és fél éves itteni uralma alatt kiirtotta a régió lakosságának mintegy a felét.*” A közöltek esetleges félreértésének, vagy megértésnek elkerülése miatt ismételjük meg: a szerző azt állítja, hogy a honvédség a bácskai bevonulásának kezdetétől a vidék föladásáig tartó időszakban a terület lakosságának mintegy a felét a magyar hatóság kiirtotta. Kell ezt cáfolni? Más dolog az, hogy az első razzia idején történekeért minket magyarokat felelősség terhel. Nem mentség ugyan, de tény, hogy partizán fegyveres támadások váltották ki a razziát. Arról egy szót nem említ a szerző, hogy felelősségünket elismertük, és hogy mi mindent megtettünk bűnünk megbocsátása érdekében. Többek között bocsánatot kértünk. Arról pedig végkép nem tesz említést, lezajlott egy második razzia is. Pedig nyilván tudja azt is, ezért kit terhel felelősség, s azt is, hogy a vétkes nem jutott el addig, mint mi. Példának okáért a bocsánatkérésig. Általában tehát megállapítható, hogy nagy az azonosság a két razziában, de még nagyobb a különbség. A második hónapokon át tartott, a németek ellen évtizedekig folyt a likvidálásuk. Ugyanígy található azonosság az említett két esemény utókeze-

⁶ CSERES T.: *Hideg napok, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1964.*

lésében is. Az első Bácska déli szegletében zajlott le. Néhány nap alatt tömegesen le lett mészárolva néhány ezer elsősorban szerb, valamint zsidó áldozat. Bő három évvel ezt követően következett a második. Főntebb már jeleztem, mekkora területre terjedt ki. A magyarok likvidálása több hónapon át tartott hevesen, utána még jó ideig enyhébben. A likvidálás kifejezést maguk a felelősök használták, gondolván, hogy ezzel csökkentik a bűnüket, mert ez eufemisztikus, holott emberek ezreit, tízezreit likvidálni körülbelül annyit jelent, hogy nyom nélkül eltüntetni őket. Az első razzia áldozatainak a száma nem végleges, állítják sokan, de körülbelül mégis tudjuk mennyi. Túlnyomó többségüknek a neve is ismert. Jó részüké bronzba öntve olvasható Újvidéken, a Duna partján álló emlékműnél. A második razzia áldozatairól szintén készült eddig néhány névsor, de még csak azt sem tudjuk, mennyire közelíti meg a nevek száma a teljességet. Mostanáig ez a legnagyobb talánya az ügynek, annak ellenére, hogy a tények föltárására alakult egy magyar–szerb akadémiaközi bizottság, amely... Nem jutott semmire. Nem tudjuk miért. Hosszú évek óta nem hallat magáról. Amit eddig elértünk, azt nem a bizottságnak, hanem jórészt a főntebb említett módon az amatőrjeinknek köszönhetjük. A különbséget jól jellemzi az, hogy Újvidéken az elsőnek évtizedek óta áll egy méltó emlékműve. A másodiknak nincsen, és egyelőre úgy tűnik, nem is lesz.

6. Nem volt veszélytelen kutatni

Éppen arra való tekintettel, hogy a föltárással így állunk nincs más hátra, mint folytatni a kutatást és a dokumentálást. Nyomban szögezzük le: a kezdetek óta voltak közöttünk avatott szakmabéliek. Csúpan két délvidékit hadd említsünk: Dr. Mészáros Sándort és Dr. Csehák Kálmánt. Az amatőrjeink közül szemléltetésül egyetlen egyet. Teleki Júlia kutató azok után döntötte el, hogy maga írja meg a szülőfalujában, Csurog községben lezajlott, tökéletesre sikerült likvidálást. Ő ugyanis, amikor látta, hogy évekig senki sem vág neki, elhatározta, hogy maga kezd bele. Pedig ugyancsak megtapasztalta, hogy nem lesz egyszerű, és esetleg arra a sorsra jut maga is, mint édesapja Csurogon. Likvidálják. Csurogon lényegében egyetlen magyar sem maradt azok után, hogy a körülbelül 2700-ból lemészároltak már 1944. októberétől 1945. január 23-áig mintegy félezret. A korabeli hivatalos álláspont szerint a helyi szerb lakosság úgy döntött, hogy az 1942. januárjában lezajlott első razzia miatt soha többé nem tud együtt élni a magyarokkal. Csak a fantázi-

ánk áll rendelkezésre, micsoda hisztériával uszították a falu szerb lakóit, hogy ezt megszavazzák. Ezt követően az illetékes szervek az addig le nem gyilkoltakat az újszülött csecsemőtől a legidősebbekig kollektíve háborús bűnössé nyilvánították. Megfosztották mindenétől: ingó és ingatlan vagyonától és személyes szabadságától. Zimankós télben: térdig érő hóban, mínusz húsz fokos hidegben, gyalogmenetben kihajtották őket a faluból. Csőre töltött fegyverekkel, mindenre fölhatalmazott partizánok felügyelete alatt a Járekon akkoriban létrehozott haláltáborba terelték őket. Már útközben volt, aki megfagyott. A táborba érkezőkről később azt lehetett megfogalmazni, hogy ott olyanok is áldozattá váltak, akiknek nem jutott sem bölcső, sem koporsó. Világosabban? Ott születtek, s haltak meg rövid időn belül. Az odahaza, a faluban kivégzettek tetemét, köztük Dupp Bálint plébánosét a helyi dögtemetőben ástak el, majd azt követően, hogy az áldozatok teteme már nagyjából elfoszlott, csontjaikat kiásták és a kúlai börgyár hulladékai közé keverve föllehetetlenné tették. Teleki Júlia alig volt túl a csecsemőkoron, amikor a haláltáborba került. Emlékei nem lehettek a történekről, ám a kilencvenes évek elején, amikor a föltárás elkezdődött, ő, a tartományi parlament képviselőjeként foglalkozott a csurogi magyarok sorsával, hiszen hát addigra csak megtanulta, elsősorban özvegy édesanyjától, hogyan lett ő félárva, s hogyan jártak a falu magyarjai. A parlament üléstermében lelövessel fenyegették meg, mert ezt szóvá tette. Nem rettent meg, szembefordult a pisztolyt rá irányító fenyegetővel, a szívére mutatva azt vágta a szemébe: „Ide lőj!” Ezt követően rövidesen megírta első könyvét a falujában történekről. De már akkorra hadseregnyi szakember és amatőr kutató írta a történetet, általában ki-ki azt, ami a saját helységében lezajlott. Az eredmény: könyvtárnyi nyomtatvány. Hogy valójában mennyi?

7. Hogyan tovább?

Többek között ezt is összegezni kell. Sőt! Sok minden egyebet. Szerintem talán egy összegzéshez kiinduló lehet az alábbi javaslat.

1. Ha már a tudományos akadémiák nem tudták megállapítani, mi történt, hány áldozat esett, mi lett a kínzások helyével, azok méltó megjelölésével, a tömegsírokkal, az áldozatok hozzátartozóival, a rehabilitálással, a kártérítéssel, készítsünk mi magunk egy összegezést, úgy, ahogyan eddig végeztük a munkánkat, hiszen láthatjuk, érdemes dol-

goznunk. Az írásos földolgozások összegzéséhez támpontul szolgálhat Mák Ferenc kéziratban létező bibliográfiája.

2. Írjuk össze, hol vannak azok a helyek, amelyeket meg kell jelölnünk, mint a vérengzéssel összefüggők. Likvidálások, kínzások, valatások, parancskiadások, haláltáborok helyszínei. Olyan helyek, ahová gonosz szándékkal egybegyűjtötték az embereket.

3. Hozzunk létre egy olyan intézményt, amely kézben tartja a kutatást.

4. Egészítsük ki az eddigi levéltári kutatás eredményeit. Léteznek olyan, az utóbbi időben megnyílt okmánytárak, amelyek fontos, eddig nem ismert tények titkait őrzik.

A 3. ponttal kapcsolatban tudni kell, hogy az igényeknek némileg megfelel a Budapesten, jelen formájában is rendkívül hasznos munkát végző Keskenyúton Alapítvány. Létrehozója Cseresnyésné Kiss Magdolna. Az általa létrehozott mozgó kiállítás, a számtalan általa szervezett konferencia, tanácskozás, előadás, megjelentetett könyv, füzet sokasága a garancia arra, hogy a munkát eredményesen segíti. Ha esetleg nincs kellő támogatottsága, tegyünk róla, hogy legyen.

Felhasznált irodalom:

CSERES TIBOR: *Hideg napok*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1964.

JANICS KÁLMÁN: *A hontalanság évei*, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, München, 1979.

HOMONNAY ELEMÉR: *Atrocities Committed by Tito's Partisans in Occupied Southern Hungary*, Cleaveland, Ohio, 1957.

PÉTER LÁSZLÓ: *Hérnyóvéték*, Magyarország, 2021

POMOZI PÉTER: *Huszárkard és marhavagon*, Magyarország, 2021

SCHMIDT MÁRIA: *Országból hazát*, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest 2020